

International Journal of Languages' Education and Teaching
Volume 5, Issue 3, September 2017, p. 85-107

Received	Reviewed	Published	Doi Number
08.08.2017	03.09.2017	27.09.2017	10.18298/ijlet.2020

Third Person Reflexive Pronoun “Hïy” in Chuvash Turkic and Its Binding Properties in Sentences

Bahar ERİŞ KARAOĞLAN¹

ABSTRACT

In this paper according to the Binding Theory of assumptions, 3 singular reflexive pronoun “hïy” and its inflected forms of possessives (hïyne, hïyönçe, hïyönçen) are observed in terms of distributional differences. The antecedent and the place where the referent is mapped are named as opaque or transparent domains. These local domains are restricted to transparent or opaque domain depending on their bounding properties. In Chuvash Turkic clauses with {-mA} are transparent domain, clauses with {-nï}/{-nö} and participles where take nominalizer are opaque domain. If the antecedent doesn't agree with the anaphora, there will be a transparent domain. If the antecedent agrees with the anaphora, there will be an opaque domain. These local domains of attachment are seen in sentences, phrases, and sentences where the agreement relationship is seen. Also we can see that pronominal has an dual function. If the anaphora doesn't bind with its antecedent in binding domain, it will have discourse function in narrative text context or it will be a pronominal. Then reflexive pronoun “hïy” obeys condition B of binding theory because it is not bound by a c-commanding antecedent in its minimal domain. If anaphora and antecedent bind in a sentence, we can say that this pronoun is Long-Distance Reflexive. Also 3 singular reflexive pronoun “hïy” can use repetitively in Chuvash sentences, but they are not a phrase and they bind in their minimal domain one by one.

Key Words: Binding Theory, 3 singular reflexive pronoun hïy, anaphora, pronominal, long-distance reflexive.

Çuvaş Türkçesinde 3. Teklik Dönüşlülük Adılı “Hïy” Ve Tümcedeki Bağlanma Özellikleri

ÖZET

Bu yazıda, Bağlama Kuramı'nın varsayımları çerçevesinde Çuvaş Türkçesinde 3. teklik dönüşlülük adılı hïy “kendi, kendisi” ve çekimli dönüşlülüklerin (hïyne, hïyönçe, hïyönçen) dağılımsal farklılıkları incelenmiştir. Dizimde öncül ve göndergenin eşleşebilmesi için gerekli olan alanlar kapalı ya da açık alanlar olarak adlandırılmıştır. Yazımızda uyum özelliklerini taşıyan alanlar kapalı bir alan iken uyum özelliklerini taşımayan (sayı ve şahıs uyumu göstermeyenler) ve kuraldışı durum yüklenmiş öznel alanlar açık alanlar olarak tanımlanmıştır. Çuvaş Türkçesinde {-mA}'lı tümcecikler birer açık alan özelliği göstermiş, {-nï}/{-nö} biçimbirimli öznesi olan partisipli tümcecikler sözdizimsel adlaştırmacı biçimbirimini alarak birer kapalı alan oluşturmuştur. Aynı tümce sınırları içinde farklı bağlanma alanlarında, yantümce ve asıl tümce arasında gerçekleşen eşleşmelerde gönderge ve öncül arasında uzak-ara dönüşlü (long-distance reflexive) özelliği görülmektedir. Ayrıca kapalı alanlarda bağlanamayan adılar ise birer adılısıl (pronominal) özelliği gösterip Bağlama Kuramı'nın B şartını sağlamıştır. Bu şart bağlamdan bağımsız olmayan kullanımlarda ve tümceden büyük birliklerde öncülünü veya göndergesini söylemden (discourse) alır. Yerel bağlama alanlarından biri olan ilgeç öbekleri/ad öbeği kapalı ve açık alanlar olarak ikili bir özellik göstermektedir. 3. teklik şahıs dönüşlülük adılının tekrarlı her kullanımında bir öbek özelliği görülmezse de bu adıların yerel bağlanma alanlarında öncül ve göndergesinin bağlandığı görülür.

Anahtar Kelimeler: Bağlama Kuramı, 3. teklik şahıs “hïy” adılı, gönderge, adılısıl, uzak-ara dönüşlü.

¹ Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, baharerais@comu.edu.tr.

1. Giriş

Adıllar, adların yerine konulabilen, onlara gönderimde bulunan, dilbilgisel anlama sahip sözcüklerdir (Sebzecioğlu, 2016: 320). Geleneksel dilbilgisinde adıllar, özne ve nesneyi temsil ederler (Ergin 2002: 262). Dilbilimsel açıdan ise bir bağlam içinde belirtilmiş olguya gönderimde bulunan, bir sözcük öbeği ile yer değiştiren kapalı küme sözlüksel kategori olarak değerlendirilir (İmer, Kocaman, Özsoy, 2013). Bazı sınıflandırmalarda ise adıllar, ad soylu olarak sayılıp sadece ad başlığı altında açık küme içerisine dâhil edilmiştir (Kerimoğlu, 2017: 567). Fakat kullanımı sırasında, gönderim ilişkilerinde görevli bir kelime özelliği gösterdikleri için (Erdem, 2009: 448) öncül-gönderge ilişkilerinde açık küme içerisine dâhil edilirler. Bu görevli sözcük özellikleri bu adılara yarı-işlevsel/yarı-sözlüksel bir özellik kazandırmaktadır.

Evrensel Dilbilgisi açısından ise adıllar, göndergelerin özelliğine göre üçe ayrılmaktadır: Bunlar, sesbilimsel içeriği olan adıllar (ben, sen.), adil düşüren dillerde ses bilimsel içeriği bulunmayan adıllar (*Adıl* Bu kitabı yarın bitirceğiz.) ve bazı çekimsiz eylemlerin öznesi konumunda görülen ADIL şeklinde büyük harfle yazılan adıllar olarak (İmer, Kocaman, Özsoy, 2013) alanyazında yer alır. Hem sesbilimsel içeriği olan adıllar hem de sesbilimsel içeriği olmayan adıllar, en küçük bağlanma alanında öncül olarak bulunabilmekte ve en küçük bağlanma alanında yerel gönderge ile eşleşebilmektedir. Bunların “anlamı gönderimde buldukları ad tarafından belirlenir.” (Sebzecioğlu, 2016: 326). Sözlüksel bir anlama sahip değillerdir. Kişi, belirsizlik, aitlik gibi kategorik anlamları bulunmaktadır (Sebzecioğlu, 2016: 326). ADIL ise mastar tümcelerinde/uyum biçimbirimi bulunmayan yantümcelerde bir özne konumundadır ve gönderim özelliği sadece bağlanma alanındaki başka bir özne/nesne (öncül) tarafından denetlenebilir (İmer, Kocaman, Özsoy, 2013).

2. “hîy” Dönüşlülük Adılının Etimolojisi ve Biçimsel Özellikleri

Hîy “kendi, kendisi” adılının, Eski Türkçede *kendü*, *kentü*, öz dönüşlülük adıları (Gabain, 1998: 49), Tuvaca *bot*, Altayca *boy*, Hakasça *pos* olan, Eski Türkçe *bod* “boy” anlamında olan sözlerden (Fedotov 1996: 235) farklı olarak bir **ha/ħa* (Levitskaya, 1976: 31) kökünden geldiği ileri sürülmektedir (Yılmaz, 2002: 33, Durmuş, 2009: 200). Çuvaş Türkçesinde de **ha* işaret parçasığının (указательной частицей) *orada*, *bu o* anlamlarını taşıdığı öne sürülerek *hîy* “kendi, kendisi” 3. teklik dönüşlülük adılının da buna göre “o” anlamında olduğu düşünülmüştür. Bu yüzden de *hîy* +3. teklik şahıs iyelik biçimbirimi [+ġ]’nin /y/ bağlayıcı ünsüzüyle bağlanmış *hîy* < *ha+(y)ġ* biçiminden oluştuğu ileri sürülmektedir (Andreyev, 1956: 129).

Bir başka görüşe göre *hîy* adılı, Eski Türkçede 3. teklik dönüşlülük adılı olan *bizzat*, *kendi* anlamlarına gelen *ok* biçiminin yeniden kurulmuş biçimidir. Bu görüşü savunanlar adılın **oqa* biçiminden yeniden kurulduğunu düşünmektedir. Çuvaş Türkçesindeki görünümü edat-enklitik {-ah}/{-eh}’dir (Ramstedt’ten aktaran Fedotov, 1996: 235). “Çuvaş Türkçesinde /h/ sesi /*q/ sesine gittiği için *ham*, *hamir* vb. adıldaki ünlünün de art bir ünlüye gitmesi gerekmektedir. Aynı zamanda Çuvaşça /a/ ilk hecede bir /*e/ ünlüsüne gider. /*e/ sesi de /*q/ ile birlikte olamaz. Bu da gösteriyor ki *ham*, ilk hecesi düşmüş bir sözcüğün ikinci hecesidir.” (Yılmaz, 2015: 193). “Çok, kendi, kendi kendine” anlamlarındaki Moğolca *ogo* < **oqa* kelimesinin varlığı Çuvaşçadaki dönüşlülük adılının kökeni hakkında bir fikir vermektedir (Yılmaz, 2015: 193). Bununla birlikte *ok* biçiminin {+şa} eki ile oluşturduğu *okşa* “benzemek” gövdesi de **ha* biçiminin *ok* biçiminden geldiğinin bir kanıtı olarak görülmüştür (Levitskaya, 1976: 31).

Sonuçta adılın, *ok* biçimbiriminin farazi şekli *oqa* biçiminden yeniden kurulduğu kabul edilebilir. *Ok* biçiminin Çuvaş Türkçesinde {-ah}/{-eh} şeklinde (Korkmaz, 1961: 14), hem ad soylu sözler ve ad çekimlerine hem de eylem çekimlerine gelen işlek bir çekim biçimbirimi olarak ve adılların dönüşlü biçimlerini gösteren bir parçacık olarak gelişimini iki yönde gerçekleştirdiği öne sürülebilir.

Adılın bünyesinde yer alan ve yüzey yapıda yer almayan 3. teklik şahıs iyelik biçimbirimi fonolojik biçim (phonological form) safhasından önce silinmiştir. Fakat bağlayıcı ünsüzü /y/ bir öncül (antecedent) gibi kendisinden sonra gelen ünlünün varlığının işaretidir. Bununla birlikte iyelik biçimbiriminin bu safhada silinmesi ile /y/ bağlayıcı ünsüzü, iyeliğin bir izi (trace) gibi davranmaya başlamıştır. Dönüşlülük adılının bu özellikleri dizimde herhangi bir dağılımsal farklılığa sebep olmamakla birlikte burada sadece Çuvaş Türkçesinde adlarda dönüşlülüğü gösteren adılın tanıtılması için bahsedilmiştir.

3. Bağlama Alanları: Kapalı Alan ve Açık Alan

Sınırlı alanlardan ilk olarak Chomsky'nin (1973) *Conditions on Transformations* makalesinde Evrensel Dilbilgisi'nin bir ilkesi olarak bahsedilmiştir. Bu sınırlı alanlar, ilk zamanlarda yalın öznesi bulunan ve zaman çekimi gerçekleşmiş öbekler olarak tanımlanmıştır. Daha sonra Yönetme ve Bağlama Kuramı'nda (1981) bu kavramlar birer kapalı bağlama alanı (opaque domain) olarak değiştirilmiştir. Kapalı alanlar çekim öbeği (inflectional phrase) ile sınırlandırılmıştır (Chomsky 1993: 153). Böylelikle özne düşüren dilleri de içerecek biçimde kuralın kapsayıcılığı arttırılmıştır. Bu kapalı alanlarda zaman öbeğinin varlığı mutlak ve çekim öznesine yalın durum yükler. Bu kural Türkçe üzerine yapılan incelemelerde bitimli/çekimli olarak sayılabilecek alanların uyumlu olması gerektiği görüşü ile yeniden yapılandırılmış ve dillerin tipolojik özelliklerine göre dizim ve çekim sistemindeki özellikler ön plana çıkarılmıştır (George ve Kornfilt, 1981; Kornfilt, 1997). Bu bitimlilik tanımına göre öncül, uyumlu tümcelerde, dönüşlülük adılı ile aynı varlığa göndergede bulunabilir (Brame 1977: 383).

Uyum esasına dayanan bitimlilik, Çuvaş Türkçesinde bazı çekim şekillerine tam uygulanamaz. Örneğin; {-nĭ}/{-nĭ} öğrenilen geçmiş zaman biçimbirimi, herhangi bir şahsa göndergede bulunan bir biçimbirim değildir. Bu yüzden zaman biçimbirimi olsa da öznenin şahsını, sayısını belirleyemez; fakat özneye yalın durum yükleyebilir. Bu biçimbirimi Aygen'e göre bilgisel *kip* olarak değerlendirebiliriz (2006: 66). Aygen'in görüşüne göre sadece uyum değil yalın özne yükleyen (2006, 2002:117), mantıksal olarak özne olan, her kuruluş kapalı bir alandır. Aygen, bilgi kipini zaman kategorisi ile aynı şey olarak görmektedir (2006: 72). Çuvaş Türkçesinde ise çekim paradigmasındaki ikili görünüm bilgisel kipin her zaman yalın durum yüklemmediğini gösterir (Örn; istek 3, 4. tip ve gereklilik 1, 2, 3. tipler, karşılığında emir kipi, istek kipi 1, 2. tipler ve şart kipi özneye yalın durum yükler (Ersoy 2010: 362-372). Bilgisel kip içine dâhil edilen olasılık, yeterlilik, ihtimal işlevleri verilirken kullanılan biçimbirimlerden {-Ay}, {-mA pĭl-} veya {-A pĭl-}, {-{mA ĩlkĭr} ve {-sA ĩlkĭr-}, {ma pultar-} biçimbirimleri (Ersoy 2016) yüklemde iken öznenin yalın durum yüklendiği görülür. Aşağıdaki örnekte *vĕsem* "onlar" adılı *kalaĥaymarĭĭ* bilgi kipi biçimbirimi almış yüklem yalın durumlu öznesidir.

Akĭkam pĭĭrĥantarĭ asaplantarĭ ĩna?

İşte kim üz- GGZ-3. TK-Ø sinirlendir-GGZ-3. TK -Ø o-BED.

Uyñ itla irtri pulin te, çuna uşsa pırre te kalaşaymarış vısem.

Ay fazla geç- GGZ-3. TK-Ø belki çun-BED aç-UL bir kere de konuş-YK OLUM onlar.

“İşte kim üzdü, sınırlendirdi onu. Bir aydan fazla oldu belki de, içini açıp bir kere de konuşamadılar onlar.”

Biz, Aygen’in (2006, 2002) mantıksal özne ve yüklem uyumu ile oluşan kapalı alan fikrine katılmıyoruz; çünkü bir ad soylu, dizimdeki işlevinde nesneleştirildiyse ona anlambilimsel açıdan yaklaşmamalıyız. Böyle bir yaklaşımda konu sözdizimi değil anlabilimi olmalıdır. Bu yüzden incelememizde yapısal özellikler temelinde, uyum biçimbirimlerini taşıyan dizimdeki işlevlerine göre değerlendirilen üyeler biçimin ve dizimin hiyerarşisinde tematik rollerine göre uyumlu alanda değerlendirilebilirler.

Aygen ve Kornfilt’in görüşlerini şu örneklerle daha iyi kavrayabiliriz:

Aşağıdaki (a) tümcesinde 2. çokluk şahıs adılı ile yantümcenin yüklemi eşleşmemektedir; çünkü bitimsizdir. Aynı şekilde (b)’de de yantümcenin yüklemine uyum biçimbirimi olmadığından belirtme durumlu nesnenin şahısı ile eşleşmemektedir. Yantümcedeki 1. çokluk şahıs adılı kural dışı durum yüklenerek asıl tümcenin nesnesi olmuştur. Adıl burada belirtme durumunu almış olsa da işlevsel bağlanma alanında, mantıksal biçimde iç- eylemini gerçekleştirendir. Bu bakış açısına göre bu alanlarda belirtme durumu almış olan adıl, mantıksal özne olduğu için (Aygen, 2006: 72) (b) kapalı bir alan sayılabilir. Fakat biçimsel özelliklere göre belirlenen kapalı alanlar için bu kural geçerli olamayacaktır. Biz de yazımızda bu alanları kapalı bir alan olarak saymayacağız ve bitimsiz bir yantümce olarak değerlendireceğiz. (c)’de ise yantümcede özne ve yüklemdeki uyum biçimbirimleri eşleşebildiği için bu tümcedeki yantümce bitimli bir öbek olarak sayılmaktadır.

a. (Siz) [İzi bütün viski-yi bitir-di] gibi görünüyorsunuz.

b. Ahmet [biz-i viski-yi iç-ti-(k)] sanıyor.

c. [Siz bütün viski-yi bitirdi-niz] gibi görünüyor. (Aygen 2002: 115)

Aygen’in Türkçe için varsaydığı yalın durum yükleyen yüklemeleri Türkçede ve Çuvaşçada farklı biçimlerde görülür. Çuvaşçada her kapalı alanda yüklem özneye yalın durum yüklediği görülür. Hem ortaçlara gelen sözdizimsel adlaştırmacı biçimbirimli yüklem, öznesine yalın durum yüklemekte hem de ortaçlara gelen iyelik biçimbirimli yüklem, öznesine yalın durum yüklemektedir. Fakat Türkçede iyelik biçimbirimli yüklem, öznesine ilgi durum biçimbirimini yüklemektedir ve sözdizimsel olarak adlaştırmacı biçimbirimi Türkiye Türkçesindeki Ad Öbeği [Sifat+Ad] yapısında görünen ad öbeğinin dengidir.

Örneğin;

a. — *Sir’in çitümır pıtes patneh şitnine inlanatıp-ha intı, açamsem, — teri*

Siz-İD tahammül-1.ÇL İYE. pīt-OR patne-KE şit-ÖGZ-Ø-ADL-Adıl N-BED inlan-ŞGZ-1.TK-KE şimdi çocuk-1. TK. İYE.-ÇOK., –te-GGZ-3. TK-Ø

vil yulaşkinçen.

o sonradan

“Sizin tammülünüzün bitmeye yakın olduğunu/bitmek üzere olduğunu anlıyorum şimdi, çocuklar – dedi o sonunda.”

[*Yantümce*[*Yantümce*[*TümÖ Sir in çitümir pites patneh şitnine*]]][*Asıl Tümce*[*ÇÖ inlanatip-ha intı, açamsem*]] – [*Asıl Tümce* [*ÇÖ teri vil yulaşkinçen*]] tümcesinde yantümcenin başı *şit-* eylemine *{-ni}* ortacının ve *[+i]* 3. teklik şahıs iyelik biçimbiriminin eklenmesiyle *{-ni}* biçimini almamıştır. *{-i}* biçimbirimi tümcenin sonuna ilgi tümceciği kuran bir bağlaç gibi eklenmektedir (Luutonen’in 2011: 87). Bu bir tümleyici öbeğidir. Fakat Türkiye Türkçesindeki gibi her tümleyici öbeğinde genel olarak baş, özneye ilgi durumunu yüklemmez. Burada adıl uyumla kurulan bir tümleyici öbeği bulunmamaktadır. Aslında yukarıda da belirttiğimiz gibi örnekler incelendiğinde hem iyelik biçimbirimli hem de sözdizimsel adlaştırmacı biçimbiriminin geldiği öbeklerde özne yalın durumludur. İkisinin arasındaki fark sesbilgisel bir fark olarak görülmektedir.

b. Starik kalani tırş ikkenne vışem purte pışışi.

Starik konuş-OR- ADL doğru ol.-GGZ-Ø-3.TK İYE-Ø İKZ-BED onlar hepsi bil-ŞGZ-3. ÇL

“Yaşlının söylediği şeyin doğru olduğunu onlar hepsi biliyorlar.”

[*TümÖ*[*TümÖ Starik kalani tırş ikkenne*]] *vışem purte pışışi*..]] örneğinde de aynı şekilde “*ikkenne*” yüklemine *{-ni}* ortacı ve de üzerine iyelik biçimbirimi *[+i]* getirilmiş ve biçimbirimin ünlüsü düşüp ünsüzü ikizleşmiştir. Burada oluşan TümÖ’de *{-i}* sözdizimsel adlaştırmacının bulunmasıyla özne yalın bir özne olarak görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde denetleme yapıları olan *{-mA}*’lı tümcelerin herhangi bir zaman/görünüş/kip ve şahıs çekim biçimbirimi almamaları, uyum özelliklerini taşımamaları, onların çekimli tümce şartını sağlayamamasına sebep olur. Bu alanlar birer kapalı bağlanma alanı oluşturamazlar. Bu durumda da özne, belirgin özne olmaktan çıkar ve bulunduğu alan dışında bir öncüle bağlanmak zorunda kalır.

Örneğin;

[*İrtni pasra Kuşma İvanç; Leventeye; [ADILi [hiympe; pırle] masterskoyne şitse kilme] sñçil*]] tümcesini inceleyelim.

Dizinleme işaretleriyle gösterdiğimiz üzere *{-mA}*’lı yantümcedeki ADIL ve asıl tümcedeki özne, *Kuşma İvanç* eşdizinlidir. Bu yantümcede belirgin bir özne bulunmamaktadır. Dahası öznesi belirli olmadığı için de bulunduğu alan kapalı alan olamamakta ve o alanın dışında göndergenin öznesi/öncülü aranmaktadır.

Bu şartların daha genel/evrensel olabilmesi için Chomsky, belirgin özne ve çekimli tümce şartı yerine bu iki kuralı birlikte bir alanda toplamak adına A şartı ve B şartını kurmuş ve adılısıllar ve

göndergeleri yönetim kategorisi içerisinde değerlendirmiştir (1986: 169). Bu şekilde bu kapalı alan hem öznenin varlığını hem de bitimli oluşunu temsil etmiştir. Yönetim kategorisi, gönderge-yönetici-potansiyel öncülden oluşan bir bağlama alanıdır (Uzun, 2000:249). Burada yöneten öncül, yönetilen göndergedir (Zwart, 1998: 216). Bu yönetme kategorilerinde indeksleme yöntemi harflerle ya da işaretlerle yapılmaktadır. Eşdizinli/eşleşebilen adlara aynı harfler veya işaretler verilmektedir. Örneğin; *Ayşe; kendi mektup yazdı* tümcesinde /i/ göstergesi dönüşlülük adlı ve öznenin eşdizinli olduğunu ifade etmektedir.

Evrensel Dilbilgisi'nin bu ilk aşamalarında böylelikle Chomsky, özne olan göndergeleri (anaphor) bir kurala bağlamıştır. Gönderge ve özne eğer bir bitimli/bitimsiz tümcenin, tümleyici öbeğinin ya da uyumlu ad öbeğinin sınırlarıdaysa, özne orada özgür olamamaktadır.

1986'da Chomsky, Knowledge of Language adlı makalesinde tam işlevsel bileşik (TİB) görüşüyle yönetim kategorisine/yönetim alanına yeni bir tanım getirmiştir (1981: 211). Bu alanı yüklem tümler ve öznesi arasındaki en küçük büyükçül yansıma olarak tanımlamıştır ve buna göre A ve B şartlarını yeniden kurmuştur. Buna göre gönderge/adılsıl bağlı/özgür olur ve TİB'de özgür/bağlı bir yöneten vardır (Kiparsky, 2002: 2). TİB, bir anlamda verilen tematik rollerin eşleşmesi gibi düşünülmektedir (Williams, 1995: 208). Bir başın üyelerinin (öznesi, tümleci) işaretlendiği bir alandır. Bu alanda, yüklem ve öznesi ya da tümleci/nesnesi bir işlevsel alan oluşturmaktadır ve bu işlevsel alan mantıksal biçime göre belirlenmektedir. Aslında bu yeniden yapılandırma, şartı çok da değiştirmemiştir. Burada kural dışı durum yüklenmiş ve yan tümcede uyum özelliği göstermeyen dillerdeki durumu açıklayabilecek kuralı daha evrensel olma yolunda geliştiren özellikler eklenmiştir. Aygen'in yaptığı kapalı alan tanımı Chomsky'nin TİB alanı tanımına yakındır (2002, 2006). Bu kuralda evrenselliği sekteye uğratan yön ise dillerin durum yüklemelerdeki farklı davranışlarıdır. Burada işlevsel alanda öncül ve göndergenin uyum özellikleri açısından uyuşması beklenir.

Bitimlilik varsayımını Türkiye Türkçesi üzerinden açıklayan Kornfilt {-An}'lı ve{-DIK}'lı yantümcelerde dönüşlülük adının öncülünün, yantümcenin dışında bağlandığını ve adının TİB alanının dışındaki nitelenen adla bağlanabildiğini ileri sürmüştür. Fakat tümleyici öbeği olmamasından ve sayı ve şahıs uyumu taşımasından dolayı {-An}'lı tümcecikleri kapalı bir alan olarak görmemektedir (1997: 31).

TİB alanını oluşturan yansıma, bir baş ve üyeleri arasındaki ilişki ile ortaya çıkan en küçük bağlanma alanı Yetinmecî Program'da (Minimalist Program) yerel bir bağlanma alanı, başın üyelerine tematik rol verdiği belirleyici-baş uyumunun görüldüğü/tematik rollerin eşdizinlenebildiği bir alan olarak sunulmuştur. Bu haliyle TİB ile benzer özellikler gösterse de kapalı alan sınırı konusunda bir şart (*evre delememe şartı*) getiren Yetinmecî Program'da (Minimalist Program) "eşleşme (matching) uyum ilişkisinin olduğu evrede gerçekleşir" (Stroik, 2009: 119). Bu haliyle Yetinmecî Program öncesinde kapalı alan oluşturabilen ilgeç öbekleri, üye-yöneten ilişkisinde olan diğer bir yapı ilgi tümcecikleri, yüklem ve öznenin sayı olarak uymadığı tümcecikler, uyum öbeği sayılamamaktadır. Uyum, ekonomi şartlarına göre yukarıda bahsettiğimiz kapalı alan şartlarının kısaltılması ya da eritilmesiyle ve daha genel daha yerel bir sayısal sistem haline getirilmiştir.

Yetinmecî Program'ın ilk zamanlarında (1990) iki ilişki öne sürülmüştür. Bunlar yerel bir ilişki alanı olan *birleşme (merge)* ve yerel olmayan bir alanda gerçekleşen fakat mesafesi bazı şartlara dayanan *taşınım (move)* (Stroik, 2009: 118). Yetinmecî Program'da bu ilişkinin kurulabilmesi için herhangi iki

unsur olan X ve Y parçalarının *birleşme* ve *taşıma* işlemleriyle ilişkili hale gelmiş olmaları gerekmektedir. Taşıma işlemlerinin gerçekleşme şartı olan evre/XP delememe şartı (phase impenetrability condition (Chomsky 2001) *alttaşlık* gibi koşulları daha da sınırlayan bir ilke olarak önerilmiştir. Yetinmecî Program'da, birbiriyle ilişkili olabilecek unsurların hangi sınırlar içinde olabileceğinin cevabı değişmektedir. Uyum ilişkisi, adalar (islands), engeller (barriers), tıkayıcı kategoriler (blocking categories) gibi düğüm sınırlarını ifade eden terimler yerine tek başına bu sınırlılıkları temsil etmeye başlamıştır. Yönetme ilişkisi seçen (probe)-hedef (goal) ilişkisine dönüşmüştür. Bu ilişkide dilbilgisel özellikler (sayı, şahıs, durum uyumu) yorumlanabilir olduklarında değerli ya da değersiz olmalarına göre eşleşebilmekte ya da bağlanabilmektedir. Taşınımın sınırları da yine kısaltılmıştır. Evre evre (phase to phase) yer değiştirme şartı uygulanmıştır.

Evre, Chomsky'ye göre tümleyici öbekleri ve hafif eylem öbekleri'dir (light verb Phrase, eÖ) (Stroik, 2009: 119). Bu öbeklerin ortak özelliği uyum ilişkisinde olmalarıdır. Asıl tümcelerdeki eylem öbekleri ve içe yerleştirilen {-mA}'lı yantümce öbekleri, zaman öbekleri birer evre ya da kapalı alan olamamaktadır. İnceleme kısmında göreceğimiz üzere Çuvaşçada da bu alanlar açık alanlardır. Kornfilt de Türkçe hakkındaki incelemelerinde (1984, 1987, 1988) tümleyici öbeklerini, belirleyici öbeklerini birer kapalı alan olarak saymıştır (2001: 207). Uyum özelliği gösteren her ikili, *evre* olarak sayılmıştır.

Chomsky, 2000 ve 2001'de belirleyici öbeklerini de (determiner phrase) evre olarak kabul etmiştir. Fakat ilgeç öbekleri ile ilgili bir açıklama da bulunmamıştır. Fakat Abels (2003) Kitada (2007), Svononius (2010) gibi araştırmacılar tarafından uyum biçimbirimi taşıyan ilgeç öbekleri birer evre olarak kabul edilmiştir (Antonenko, 2012: 55). Başka bir araştırmacıya göre de yine belirleyici-baş uyumuna göre zaman öbekleri de birer evredir (Antonenko, 2012: 89). Yetinmecî Program'da uyum özelliği gösteren evrelerde, oluşum alanı, Yönetme ve Bağlama Kuramı'ndaki genişletilmiş yansıma alanı gibi seçicilerin (probe) hedeflerine (goal) gidip değerli özellik kazanmalarını sağlayan, kontrol edilebilmelerini sağlayan bir özelliktir (Stroik, 2009: 121). Bu yüzden de uyum öbekleri birer öznesi olan ve onun varlığı ile sayı ve şahıs olarak uyan bir başın birleşimidir.

Sonuçta kuralların birleştirilerek ekonomikleştirerek dillerin sözdizimi özelliklerini açıklayacak sistemin daha kapsamlı hale getirildiği ve gelişimine devam eden dil sistemi ortaya koyma sürecinde kapalı alanlarda sadece biçimbirimlerin özelliğine göre sınırlama yapmayacağız. Çünkü en küçük büyükçül yansıma ve tam işlevsel bileşik kavramları, daha ekonomik olan değerlilik değersizlik kavramı eylem ve üyelerini konu eder, yerel bağlanma alanı, belirleyici-baş ilişkileri de hem anlambilimsel olarak hem de sözdizimsel olarak bazı sınırlılıklar getirir. Bunlarda da yine uyum kategorisi bir ölçüttür. Biz de bu yüzden bu alanlarda uyum biçimbirimlerini taşıyan kısa mesafeli ve anlambilimsel olarak da eylem ve üyelerini bulunduran alanları kapalı alanlar olarak sayacağız.

4. Gönderge, Adılsıl ve Uzak-Ara Dönüşlü Kavramları Hakkında

Chomsky ve Keenan göndergeleri (basit-gönderge ve self-gönderge türünün her ikisi de (Kornfilt, 2001:197), gönderim olarak eksik ad öbekleri olarak tanımlamaktadır. Dış dünyadaki herhangi bir varlığa gösterimsel (işaret eden) olarak kullanılmazlar (Reinhart ve Reuland, 1993: 658). Göndergeler, Bağlama Kuramı'nda, kapalı alanlar içinde bağlanma özelliklerine göre öncül-gönderge ilişkisi gösterir. Kapalı alan dışında gerçekleşen bağlanmalarda ise adil bir adılsıl olarak yorumlanır. Evereart'a göre Bağlama Kuramı'nın ortaya çıkmasından bir müddet sonra yapılan karşılaştırmalı pek

çok çalışma, göndergelerin belirlenen alanın ötesinde bağlanabildiğini göstermiştir (2003: 2). Bu durum uzak-ara bağlama (long distance binding) adı altında incelenmiş ve yönetme kategorisi kavramına esneklik getirilerek söz konusu göndergeler uzak-ara gönderge olarak sınıflandırılmışlardır. Bununla birlikte, Koster ve Reuland (1991) terminolojisinde yerel olmayan bu bağlama (non local binding), orta mesafeli bağlama türü, temelde eylemcil yantümcelerle (Evereart, 2003: 7) oluşan kapalı alanlarda öncül ve göndergenin eşleşebilmesidir. Bu yantümceler ve asıl tümce sınırlarını da aşan metnin bağlaşıklığını (text coherence) gösteren dönüşlülük adılı, metinde tümce sınırlarını aşan bir alanda öncülü ile bağlanabilmektedir (Bel ve Perara, 2010: 237). Bu durumda da gönderge uzak-ara bağlama özelliği değil, anlambilimsel olarak söylem şartları gereği bağlama bağlı olarak söylem işlevi özelliği kazanır (Kornfilt, 2001: 213).

Sonuçta genel bir sınıflandırmayla Reinhart ve Reuland'a göre (1993: 658) göndergeler uzak-ara göndergeler ve yerel göndergeler olarak ikiye ayrılmaktadır. Faltz (1985) ve Pica'nın (1987) görüşlerini göz önünde bulunduran Reinhart ve Reuland göndergelerin biçimbilgisi açısından karmaşık olduğunda evrensel olarak yerel olduğunu; uzak-ara göndergelerin ise biçimbilgisi açısından basit olduğunu öne sürmüşlerdir (1993: 658). Uzak-ara bağlamanın ölçütleri olarak göndergenin "tek biçimbirimli (monomorfemik)" olması ve özne eğiliminde olması 1987'de Pica tarafından önerilmiştir (Kornfilt, 2001: 203). Fakat Japonca ve Telegu üzerine yapılan incelemelerde sadece özne değil nesnelere de uzak-ara dönüşlü olabileceği görülmüştür (Antonenko, 2012:146). Çuvaşçada da göndergeler sadece özne eğiliminde değildir.

Yetinmecî Program'a göre hafif eylem öbeği (eÖ) ve zaman öbeğini kapalı alan yapan zamandır (tense). Bu yüzden de eylemin master biçimi, zaman özelliği taşımadığı için değersizdir (unvalued). Yantümce değerini asıl tümceden alır (Antonenko, 2012: 150) ve arada bir öbek kategori uzaklığı bulunduğu için tümce sınırı içinde bulunan seçen, hedefe doğru bir öbek kategori taşınır/kopyalanır. Bu da bağlanmanın, evreyi geçen, mesafenin belli olduğu ve yerel olmadığı bir bağlanma biçimidir. Bir diğer potansiyel uzak-ara dönüşlü alanı, kapalı alan içinden taşınmış olan göndergedir. Gönderge bu alan dışında uyum özelliğini koruyorsa türetim bozulmaz. Bu tür örnekler göndergenin çalkalanmış biçimleridir (Antonenko, 2012: 150). Çuvaş Türkçesi de çalkalamanın (scrambling) görüldüğü Türk dillerinden biridir.

Sonuçta ÖNE dillerinde serbest dizim söz konusu olduğundan, Çuvaş Türkçesinde ortaçlı tümcelerde *evrenin ya da özne ve yüklemden oluşan* öbeğin dışına taşınmış/kopyalanmış göndergenin çalkalanmış biçiminde uzak-ara dönüşlü özelliği görülmektedir.

5. Çuvaş Türkçesinde 3. Teklik Şahıs Dönüşlülük Adılının Çekimli ve Yalın Kullanımlarının Tümcedeki ve Yantümcelerdeki Bağlanma Özellikleri Açısından Karşılaştırılması

Çuvaş Türkçesinde bağımlı biçimbirimlerle, sözdizimsel olarak ve dönüşlülük adılı ile dönüşlülük gerçekleştirilmektedir. Kornfilt'e göre dönüşlü göndergeler kişi ve sayı kategorilerine göre yalın dönüşlü (self-gönderge) ve 3. şahıs uyum biçimbirimini gösteren biçimlerine göre ise çekimli dönüşlü (basit-gönderge) olarak sınıflandırılmaktadır (2001: 197). İncelememizde biz de *hîy* adından yalın dönüşlü ve *hîyîçen*, *hîyne* vs. gibi uyum biçimbirimini taşıyan biçimlerinden de çekimli dönüşlü olarak bahsedeceğiz.

Çuvaşçada şahıslara göre dönüşlülük adıları farklı biçimlerde bulunurlar: *ham* “kendim”, *hu*, *hǔv* “kendin”, *hǔy* “kendi, kendisi”, *hamǔr* “kendimiz”, *hǔvǔr* “kendiniz”, *hǔysem* “kendileri” (Ersoy, 2010). Dönüşlülük adılarının her birinin tümcedeki kullanımı ve özellikleri ile ilgili şu örneklerle incelememize başlayabiliriz.

a. [Mani hamǔni ta payan çunim yurri tǔñçe pek aslı, hǔvatlı, ilǔtǔlli..]

Benim kendim-İD de-BAĞ bugün yürek-1.TK İYE türkü-İKZ.-3.TK İYE dünya gibi-İL büyük, güçlü, cezbedici...

“Benim de bugün yüreğimin türküsü dünya gibi büyük, güçlü, cezbedici.”

b. [Epǔri hamǔr: şula tupma pultartimǔr tese şutlatıp.....]

Biz kendimiz yol-BED bul-AE-BED-Ø başarı-GGZE-1. ÇL de-UL say-ŞGZE-1. TK

“Biz kendimiz yolu bulmayı başarabilirdik diye düşünüyorum.”

(a) ve (b) gibi sayı, şahıs uyumlu öncül ve göndergenin bağlandığı örneklerin yanında, dönüşlülük adılının göndergesinin yerel bağlama alanında yani uyum ilişkisindeki bitimli alanlarda öncülüyle bağlanmadığı ve farklı davranışlar sergilediği örnekler de görülmüştür. Aşağıdaki örneklerde adıl, bir adılsıl özelliği göstermektedir. Çünkü uyum ilişkisindeki tümce sınırları içerisinde bir göndergesi bulunmamaktadır.

c. İvanı [hǔyǔnpe; mǔn pulsa irtni]-n-e] inlanaymarǔ.

İvan kendi-İD-ABD. ne ol-UL geç-ÖGZ-ADL.-Adıl N-BED inlan-YK-ÖGZ OLUM-3 TK -Ø

“İvan kendisine ne olup gittiğini/neolduğunu anlayamadı”

d. [ǔmenmesen Lisukran: [adıl: hǔyǔnçeni] ıytǔr,] – [terǔ Marykǔ.]

İnan-ŞGZ OLUM Lisuk-AD. kendi-3.TK İYE-Adıl N-AD sor-EK 3.TK -Ø de-GGZ3.TK -Ø Maruk

“İnanmazsan Lisuğun kendisine sorsun, dedi Maruk.”

Yukarıda a, b örneklerinde görüldüğü üzere Çuvaşça yalın dönüşlülük adılının yerel bağlanma alanında kurucu buyuran öncülü tarafından bağlandığı, Bağlama Kuramı'nın A şartına uyduğu gözlemlenmiştir. (c) örneğindeki yapıda adılın A şartını yıktığı ve göndergenin/hedefin öncülüyle eşdizinlenemediği, B Şartını sağlayıp adılsıl gibi davrandığı görülür; (d) örneğinde de çekimli göndergenin kullanımından oluşan alan, bağlanma alanları açısından farklı özellikler göstermektedir. Burada adıl ile kurulan öbek, kapalı bir alan değil açık bir alandır.

Genel hatlarıyla Çuvaş Türkçesinde dönüşlülük adıları ve bağlanma özellikleri bu şekildedir. Özelde ise Çuvaş Türkçesinde bağımsız bir biçimbirim olan *hǔy* adılının kapalı alanlarda ve açık alanlardaki bağlanma özellikleri, öncül -gönderge karşıtlığında şöyledir: Çuvaşçada 3. teklik yalın dönüşlülük adılı *hǔy*, biçimbirimi üzerine yönelme-belirtme durumu, bulunma durumu, ayrılma durumu

aldığında ortaya çıkan çekimli dönüşlü ve yalın dönüşlü arasında bağlanma özellikleri açısından farklılıklar olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki (1), (2) numaralı örneklerde 3. teklik dönüşlülük adının yalın dönüşlü biçiminde yerel bir bağlama alanı içinde öncülüyle bağlandığı görülmektedir. Bu haliyle bağlamanın A şartını sağlamaktadır. Yani yerel bağlanma alanında/yönetim kategorisi içinde gönderge bağlanabilmektedir. (1) ve (2) numaralı örneklerde *hīy* adlı tümcede ikinci bir özne üyesi olarak bağlama alanında A şartını sağlar. (1)'de niteleme yerindeki adıl, bulunduğu bağlama alanında tümcenin belirleyicisi ile eşdizlenilebilmektedir. (3) numaralı örnekte de adılın, iyelik çekimli biçimi yerel bağlama alanında öncülüyle bağlanabilmektedir. Fakat eşleşenler arasında durum uyumu ya da eş üyelik görülmemektedir. Fakat kurucu buyurma ilişkisi kurulabilmektedir. Tam tersine (4) numaralı örnekte ise öncül ve gönderge ne kurucu buyurma ilişkisi kurulabilmekte ne de yerel bağlama alanı içinde bulunabilmektedir. Bu tip kullanımlarda söylem işlevli bir öncülün göndergesi de söz konusu değildir. Çünkü asıl tümcede öncülü bulunmaktadır. Bir ÖNE dili olan serbest dizim özelliğine sahip Çuvaşçada öncül, öncelik sonralık ilişkisine göre dizilmemiştir.

(4)'te [*tahış samantra [adılı hīyne:] açışlakan, çuptıvakan kaççı itamınçe tınne*] alanı dışına taşınmamıştır göndergenin çalkalandığı (scrambling) bir uzak-ara dönüşlü görünümündedir. Burada öncül, *vurgu* işlevinden dolayı asıl tümcenin sonunda yer alır.

(1) [*Dianīna: [İzk hīype i hir işle larni] Robertk] taşşa ilse tuhrī.*]

Dianī- Adıl N- BED kendisi- ABD karşılıklı otur-OR Robert dans-İKZ-YD al-UL çık-GGZ. 3.TK-Ø.

“Diana’yı kendisiyle karşılıklı oturmuş Robert dansa kaldırdı.”

Tümce (2)'de {-nī} ortacıyla yapılmış bir karmaşık ad öbeği bulunmaktadır. [İzk i İzi xāüne: xupēçle ларнā] yapısı ilgi tümcecigidir. İlgi tümcecikleri alanyazında bir görüşe göre bağlama alanı olarak sayılırken (Ulutaş 2006'dan aktaran Palaz, 2013: 114). Başka bir görüşe göre ise baş uyum özellikleri taşımadığından kapalı alan olamamaktadır (Kornfilt, 1997: 31, 50). Bu incelemede daha önce açıkladığımız gibi bu alanları, açık alanlar olarak değerlendireceğiz. Buna göre: [*İzk hīype: hir işle larni*] öbeği kapalı bir alan olmadığından bu alanın dışındaki başka bir yerel bağlama alanının nesnesi (Diana) ile eşleşir. Diana, ilgi tümceciginin dışındaki bir eylem tarafından kural dışı durum yükleme ilkesine göre belirtme-yönelme durumuyla işaretlenmiştir. Her ne kadar başta uyum özelliği görülmesede [*İzk hīype: hir işle larni] Robertk*] ad öbeği içinde bir tıkayıcı kategori (blocking category) olan ilgi tümcecigini bulundurmaktadır.

Sözlüksel yönetenler bu tümcede iki tanedir: *lar-* (*otur-*) ve *taşşa ilse tuh-* (*dansa kaldır-*). Bir başın yönetemediği her unsur başka bir baş tarafından yönetiliyordur ve o baş diğer başa bir engeldir (barrier). O öbek de o başa göre tıkayıcı bir kategoridir. Tümcenin başının tümleçleriyle olan ilişkisine göre belirlenen bir yönetmede, ilgi tümcecigi bir tıkayıcı kategoridir; fakat bir yerel bağlama alanı değildir.

Taşınımlar gerçekleşmeden önce derin yapıda *lar-* (*otur-*) eyleminin öznesi *Diana* ve *Robert* aynı yönetme alanı içerisindedir. *Diana*, *lar-* (*otur-*) eyleminin özne yerinden *taşşa ilse tuh-* (*dansa kaldır-*) eylem öbeğinin nesnesi yerine dizim ağacında daha aşağıda olan bir yere geçmiştir. Bir sınırlandırma

budağı içinde bulunan öbekteki gönderge ile o budaktan taşınmış Diana, yerel bağlama alanı içinde göndergesiyle bağlanabilmektedir. İlgi tümcecisi açık bir alan olarak dönüşlülük adılına değerini (value) veremediğinden açık alanın bulunduğu tümceden değerini almaktadır. Tümceye kurucu buyurma ilişkisi açısından bakıldığında Bu dizim ağacında ad öbeğinin (AÖ) içinde yer alan öbekte Ortaç Öbeğinde *Robert* özel adı, “sözcük dizilişi açısından öncül olabilme özelliğini yitirmiştir.” (Erguvanlı 1982’den aktaran Uzun, 2000:255). Diana, eylem öbeğinin bir iç üyesi olarak dizimde tümce önüne taşındığı için ortaç öbeğine kurucu buyurma yapabilmektedir. Bu yüzden de zaten öncül Diana’dır.

(2) [*Yimuk*: *h̄iy*: *aptramast’*], [*un pek –kun peke* [*adılı*: *h̄iy*: *īm̄r̄m̄çē*] *paytah kurnī*

Yimuk kendi *aptra-ŞGZ.3.TK-Ø*, böylesi-BED. kendi *īm̄r̄-3. TK. İYE.*
Adıl N-AD bir hayli gör-ÖGZ.3.TK-Ø

īm̄t̄v̄li.]]]

şimdi o.

“*Yimuk* kendi şaşırıyor, böylesini hayatında bir hayli görmüş o.”

(2)’de köşeli parantez içine aldığımız bağlama alanlarında *Yimuk*, özel bir ad ve *h̄iy* göndergesinin öncülüdür. Sayı ve şahıs olarak da birbirleriyle uyumludurlar. İkinci bağlama alanında *h̄iy* adılı, bu kez de *v̄il* öncülüne bağlanmaktadır. Niteleme ilişkisi söz konusu olan bu alanda dönüşlülük adılı ve *v̄il* adılı eşdizinlenmektedir. Öncülün öncelik sonralık ilişkisine göre durumu kuramın A şartında belirtilmese de dizimsel olarak *v̄il* adılının göndergede bulunulanla bağlandığı görülür. Üyelerin dizilişinden çok burada üyelerin dilbilgisel işlevleri ön plandadır. Bu ad öbeğinin adıl yeri dolu olsa da [*adılı*: *h̄iy*: *īm̄r̄m̄çē*] öbeğinde kapalı bir alan oluşmamaktadır.

Nesne işlevindeki göndergelerde (3)’teki gibi bazen öncülün aldığı durum biçimbirimleri ile göndergenin aldığı durum biçimbirimleri (2)’dekinin aksine eşleşmektedir.

(3) [*İnenmesen Lisukran*: [*adılı*: *h̄iy*: *m̄çēni*: *ıyt̄r̄*], – [*ter̄ī* *Maruk̄j*.]

İnan-ŞGZ OLU Lisuk-AD kendi-3.TK İYE. sor-EK 3. TK, de-GGZ-3. TK-Ø *Maruk.*

“*İnanmazsan Lisuğun kendisine sorsun, dedi Maruk.*”

Bitimli bir asıl tümcenin içine yerleştirilen çekimli bir yantümceyle kurulan bu örnekte, iki tane bağlama alanı bulunmaktadır. Yantümcedeki emir kipi yantümcenin öznesinin şahsını ve sayısını yönetmektedir. *Lisuk* özel adı ve *h̄iy*:*m̄çēni* dönüşlülük adılı ayrılma durum biçimbirimini almıştır. Öncül ve gönderge burada eş üyedir/eş işlevlidir. Dizim ağacında *Lisukran* öncülü ve *h̄iy*:*m̄çēni* göndergesi aynı kökten dallanmaktadırlar.

(4) [*Tah̄iş samantra* [*adılı*: *h̄iy*:*ne*]] *açaşlakan, çupt̄rvakan kaççī itam̄iñçe t̄ñne]]*

Bir an-BUL kendi-Adıl N-BED sev-OR,öp-OR adam kucak-3.TK İYE-Adıl N-BUL
t̄(r)-OR-Adıl N-BED [*şuhatn̄ī pulas Valya*.]]

unut-ÖGZ-3. TK-Ø ol-GZ- 3. TK.-Ø Valya.

“Bir an için kendisini seven, öpen adamın kucağında olduğunu unutmuş olacak Valya.”

(4) numaralı örnekte ise öncül ve gönderge eşleşebilmekte; fakat bağlama alanında bulunmamaktadır. Bu tümceye bir çalkalama tümcesi olarak bakılabilir. Öncül, vurgu işlevinden dolayı sözdizimsel olarak tümce sonuna taşınmış ve gönderge bu taşınma mesafesi ve yerinden dolayı uzak-ara dönüşlü özelliği kazanmıştır.

(5) [İrtnĭ pasra Kuşma İvanç; Levente'ye; [ADIL_{i/j/k} [hĭyĭmpe_{i/j/k}] pĭrle] masterskojne şitse kilme]

Geç-OR geçişte Kusma İvanç Levente-YD hĭy-İD-ABD birlikte dükkâna-
Adıl N-YD ulaş-UL gel-AE-BED+Ø

sĭnçi.]]]

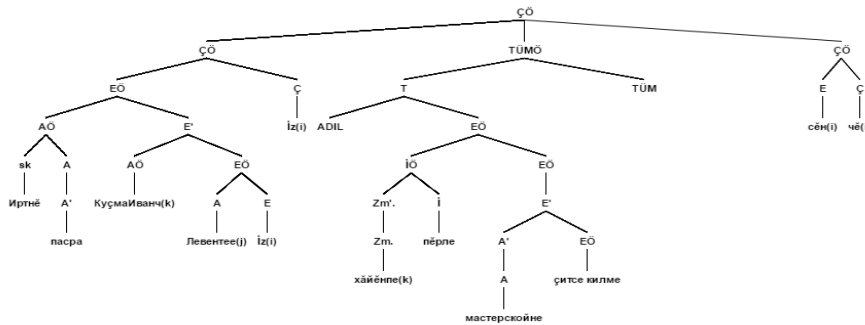
şĭn-GGZ. 3. TKLK ŐE-Ø.

“Geçen geçişte Kusma İvanç Leventey’e kendisiyle birlikte dükkâna gidip gelmeyi teklif etti.

Tümce (5)’te öncül ve göndergesi arasındaki ilişkiden bahsetmeden önce göndergenin anlamıyla ilgili üç varsayım ileri sürülebilir:

- Kusma İvanç’ın Levente’ye İvanç’ın kendisi ile dükkâna gitmeyi teklif ettiği.*
- Leventey’in kendisiyle kendi dükkânına gitmeyi teklif ettiği.*
- Leventey ve İvanç’ın bir başka kişiyle birlikte dükkâna gitmeyi teklif ettiği.*

(5)’te iki tane yerel bağlama alanı görülmektedir. Biri ilgeç öbeği diğeri de [Hĭyĭmpe.....şitse kilme] şeklinde sınırlandıracağımız açık alanlı bir tümleyici öbeğidir. İlgeç öbeğinde adıl, ilgecin bir tümleci durumunda bir bağlama alanı oluştursa da kapalı bir alan oluşturamamaktadır. Bu alanın açıklığı öncülüyle bağlanmasına engel değildir. Tümcede potansiyel öncüller iki tanedir. Öncüllerle gönderge aynı bağlama alanında değildir. *Levente* özel adı, *Kusma İvanç* özel adı ve *hĭy* göndergesi ile birbirine kurucu buyurma ilişkisiyle bağlanamamaktadır. İki özel adın bulunduğu öbek ile dönüşlülük adılın bulunduğu öbek farklıdır.² O halde yukarıda bahsettiğimiz varsayımlardan (a) ve (b) kural ile doğrulanamamaktadır. Fakat (c) maddesinin önünü kesen başka bir kuralımız da olmadığına göre *hĭy*

Şekil 2: Kurucu buyurma ilişkisini gösteren dizim ağacı

adılının burada bir adılsıl olup olmadığını sorusuna önce cevap vermemiz gerekmektedir. Bunun için:

- a. Söylem işlevinin olup olmadığını kontrol etmek için tümcenin bulunduğu bağlama bakabiliriz.
- b. Tümce içi bağlama alanında, öncül ve göndergelerin sözcük dizilişine ve dilbilgisel işlevlerinin eşleşip eşleşmeyeceğine bakabiliriz.

Bu tümcede *Levente* özel adı, belirtme-yönelme durumunu almış bir tümleçtir. Belirleyici yerindeki özne yalıdır. Gönderge, başka bir ad durumu ekini $\{+pa\}$ ABD biçimbirimini almış bir tümleçtir ve eylemin üyesidir. Fakat bu tümleç, eylemin (*sñt-çi "teklif etti"*) nesnesi değil, ilgecin tümlecidir. Yani başka bir bağlanma alanındadır. Fakat bahsettiğimiz üzere ilgeç öbeği, kapalı alan oluşturamaz (Kornfilt, 1984: 90). O halde yerel bağlama alanı oluşturan bu denetleme yapısında potansiyel bir öncül bulunmasa da asıl tümceye açık olduğu için tümcedeki iki adla bağlanabileceği düşünülebilir. Böyle bir durumda ADIL, mastarlı bu tümcenin öznesi yerindedir. ADIL yeri yönetilemese de yetkilendirilebilir (licensed). (Haegeman, 1994: 277-278, Cook ve Newson, 1997: 255) Üretici Dilbilgisi'nin bakış açısına göre mastarlı tümcelerin öznesi, sözdizimsel olarak aktiftir ve bu ADIL ile temsil edilmektedir. ADIL başka bir ad öbeğine bağımlı olabilir ya da başka bir ad öbeği tarafından denetleniyor olabilir. Bunlar yönetilemezler; fakat bir gönderge gibidirler. Bazen başka bir ögeye bağımlıdır. Bazen ADIL'ların bağımsız olduğu da görülebilir (Haegeman, 1994: 263), (Uzun, 2000: 271). Bu tümcede, ADIL özne tarafından denetlenmektedir. ADIL'ın dizimdeki özne görevi ile asıl tümcedeki özne görevinde olan Kusma İvanç, kontrol alanı içinde eşleşmekte/eşdizinlenmektedir.

O halde tümcede üçüncü bir kişinin varlığından bahsedilmediği de anlaşılmaktadır (c) . Dönüşlülük adılı burada bir adılsıl değildir. Bu durumda (5) [*İrtñi pasra Kuşma İvanç; Levente'ye; [ADILi hñyñpe; pñle] masterskojne şitse kilme]] sñçñ]]* tümcesinde dönüşlülük adılı Denetleme Kuramı'na göre *Kusma İvanç* ile eşdizinlidir.

Aşağıdaki tümcede (6) diğer beş örnekten farklı olarak çekimli dönüşlünün tümcenin dışında bir öncüle göndergede bulunduğu görülür. Bu durumda göndergesi tümce dışında olduğu için bu bağlanmaya adılsıl mı yoksa tümceler üstü birliklerde (söylem) eşleşebildikleri için söylem işlevinde mi demeliyiz? Çünkü söylemde (discourse) bu göndergenin bir öncülü bulunmaktadır. Bu birleşik tümce türü (6) numaralı aşağıdaki örnekte bir tümleyici öbeği/yantümce ve asıl tümceden meydana gelmiştir. Bu örnekte bağlamanın A şartını dönüşlülük adılı sağlayamamaktadır. Bu tümcede ...[*hñyñpe; mñ pulsa irtñi-ñe]]* açık alanında gönderge eğer bağlam işin içine katılmazsa özgür (adılsıl) görünmektedir. Tümcenin bağlamına bakıldığında İvan'ın sevgilisi Tanya'dan bahsettiği anlaşılmaktadır. Bu tip kullanımlarda adıl, adılsıl gibi davranmakta ve söylem işlevli bir gönderge ile bağlamdaki öncül bağlanmaktadır.

(6) [*İvan; [hñyñpe; mñ pulsa irtñi]ne]]   ñlanaymari]].*

İvan kendi-ID-ABD ne   ol-UL   irt-OR-ADL-Adıl N-BED ñlan-YK-GGZ OLU-3. TK-Ø.

"İvan kendisiyle ne olup bittiğini anlayamadı."

Aşağıdaki örnekte de tümceler üstü bir birlikte (6.1)'de dönüşlülük adılı ve gönderge yerel olmayan bir bağlama alanında bağlanmaktadır. III. tümcede dönüşlülük adılı bir adılsıl gibi davranmaktadır; fakat bağlamda söylem işlevli bir öncül ile bağlanır.

(6.1) I. Valya; nimñle te Vanya; motosiklĭ šine pırsa laraymarĭ. Lupaškaran irtmesseren kaççı šumne sĭrtñme tivessi vitantarçi ĩnai. II. Vĭl; yĭpĭrt-yapĭrt Saša hıšne vırnašrĭ. III. Lešĭ, šakna kĭna ketnĭ pek, [hĭyñ; «timĭr utne»] šĭyñçeh čĭtse yačĭ

"I. Valya; hiçbir şekilde Vyananın; motosikletine gidip binemedi. Çukurdan her geçište adama dokunması gerekeceği (fikri) utandırdı onu. II. O; aynı anda Saša'nın arkasına oturdu. III. Diğeri, sadece onu bekliyormuş gibi, [kendisinin; «demir atını»] hemen çalıştırıp gitti."

(6.1)'de yerel bir bağlama alanında öncül ve göndergenin bağlanmaması, uyum öbeklerinin tümcede yapısal olarak bağlı veya bağımlı olmaması göndergenin uzak-ara dönüşlü olmasına engeldir. Bilgi yapısı (Information structure) açısından bakıldığında tümceler arası bir bağlama ilişkisi olarak (6.1)'de söylem işlevi görülür (Özsoy'dan aktaran Palaz, 2009: 160). Başka bir görüşe göre de öyküleme metinlerinde tümceler arası ilişkide bu dönüşlülük adıları birer vurgu özelliği gösterirler (Kornfilt, 2001: 213). Burada metnin tutarlığını sağladığı için Özsoy'un düşüncesinin daha yerinde olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Kornfilt'in dediği gibi sadece *vurgu* işlevinde olsalardı metindeki bütünlüğe katkıları olmazdı (2001).

Aşağıdaki örnekte de yine (6) benzeri bir örnek yer almaktadır. Fakat burada yantümcedeki dönüşlülük adılı, asıl tümcedeki *vĭl* şahıs adılına bağlanmaktadır. Yani dönüşlülük adılı yine bir adılsıl gibi görünmekte; fakat uzak-ara dönüşlü olarak öncülüne bağlanmaktadır.

(6.2) [Halĭ te ĩrina; hĭyne; pĭççen hĭvartĭr tese mar] [çĭnmest vĭl].

Şimdi de-BAĞ ĩrina kendi-3. TK İYE-Adıl N-BED yalnız bırak-EK 3.TK-Ø diye-İLG değil çin-ŞGZ OLU-3. TK-Ø vĭl

"İrina'nın kendisini yalnız bırakması için değil onun suskunluğu."

(Paçah unšñ mar. Vĭri kuššulñçen, hĭy vĭysĭrlĭhñçen vitannipe iltmĭš pulsa vĭrtat'.)

"Tamammen o yüzden değil. Aşırı gözyaşından, kendi güçsüzlüğünden utandığından işitmemiş gibi yatıyor"

5. "hĭy" kendi, kendisi" Dönüşlülük Adılıının İlgeç Öbekleri/Ad Öbekleri İçindeki Bağlanma Özellikleri

Yukarıda bahsettiğimiz yerel bağlama alanlarından farklı bir bağlama alanı ilgeçler ve onların ilgi durumlu tümleçlerinin kurduğu öbeklerdir. (2) numaralı örnekte *pñle* ilgeci ile tümlecinin oluşturduğu öbek, bir uyum öbeği olmadığından açık alan olarak varsayılmıştı. İlgecin ilgi durum biçimbirimli tümleçleriyle oluşturdukları öbekleri, bitimli öbek yaklaşımından dolayı kapalı alan olarak varsayılmaktadır. Buradaki farklılık "yantümcelemede adlaştırılan eylemin öznesine ilgi durumu biçimbirimi yüklemesi gibi ilgeç de bir baş ad olarak tümlecine ilgi durumu biçimbirimi yükler ve bu alan kapalı bir alan olarak görülür (Uzun, 2000: 230). Fakat o kapalı alanda bazen öncül

ve göndergenin eşdizimli olmadığı da görülmektedir. (7)'de *hīy* adılı, iki kapalı alan dışındaki asıl tümcenin öznesine bağlanmaktadır. Şahıs adılı *vīl*, [*tüm*ö[iö *hīy*ñ: *um*ñçe]_j *çīnah ta Kītra Mihala tīnine*]] tümleyici öbeğinin öznesidir. Özne, asıl tümceye yükselmiştir (raising).

(7) [*Vīl*, [*hīy*ñ: *um*ñçe]_j *çīnah ta Kītra Mihala tīnine*]] [*īnenmen pulnīpek*],

O kendi-İD ön-3. TK İYE-Adıl N-BUL gerçekten de-BAĞ Kītra Mihala ol-OR-3. TK İYE-Adıl N-BED īnen-ÖGZR OLUM gibi

[*un şine tīlīnse pīhrī*]]].

onun üst-Adıl N-YD şaşır-UL bak-GGZ-3. TK.

“O önünde gerçekten de Kītra Mihala'nın durduğuna inanmıyormuş gibi, onun yüzüne şaşırarak baktı.”

Sonuçta ilgeçlerin ilgi durumu yüklediği örneklerde, sayı ve şahıs uyumu gösteren başları olduğu için birer kapalı alan gibi durmaktadır. Fakat bu kapalı alanlar tümleyici öbeklerinde görüldüğü gibi birer evre (phase) değildir. Uyum özellikleri olan öbekler oluştursalar da sınırlı bir alanda bağlama yapamamaktadırlar. Aynı şekilde bir dönüşlülük adılının bir adla kurduğu öbek de (7.1)[*hīy*ñ: *alline*] uyum özellikleri taşımasına rağmen öncülüyle bağlanma gerçekleştirememektedir (Kornfilt, 1984: 74). Bu alanlar açık alanlardır (Kornfilt, 1984: 90).

(7.1) [*Ham kurmasīr īnessīm şuk*, — [*Lipa*_j *um*ñçi *huta* [*hīy*ñ: *alline*] *ilçī*

Kendim gör-UL inan-İ- OLUM, Lipa ön-3. TK İYE-Adıl N-BUL-ADL kağıt kendisi-İD al-İKZ.-Adıl N-YD al-GGZ-3. TK-Ø Leventeyi.]]

Leventey.

“Kendim görmeden inanmam, —Lipa'nın önündeki kâğıdı eline aldı Leventey.”

(8) [*Açai* [*ADIL*_i *nēppe nāxсах*] [*adılı* *xāy*_i *um*ñçe] *ašišē*_j *tānīne*]] *ānlančē*]]

Çocuk bir defa bak-UL-KB kendi ön-3. TK İYE-Adıl N-BUL atte-3. TK İYE ol-OR-3. TK İYE-Adıl N-BED īnlan-GGZ-3. TK-Ø.

“Çocuk bir kez baksa önünde annesinin olduğunu anlardı.”

(8) numaralı örnekte {-sa} ulaç ekiyle kurulan öbek, uyum özellikleri taşımadığından açık bir bağlama alanı oluşturmaktadır. [*hīy*_i *um*ñçe] ad öbeği uyum biçim birimi [+*ī*]'yi aldığı için bir uyum öbeği oluşturmamakta, ad öbeğinin içyapısında dönüşlülük adılının niteleme ilişkisi kurduğu görülmektedir. Bu yüzden kapalı bir alan oluşturmamaktadır. Sınırlı olmayan bu alanda bağlama gerçekleşmez.

Bu tip bir kullanım (9) numaralı aşağıdaki örnekte de görülmektedir. (8) ve (9)'da ulaç biçimbirimli öbek, açık alandır. Fakat (9)'da bağlanma özellikleri açısından farklılıklar görülür. Kapalı alanda bulunan dönüşlülük adılı bu alanda bağlanamayacağı için tümleyici öbeğine bir *evre* geçerek taşınır.

Bu evrede dönüşlülük adılı öncülü ile bağlanmamaktadır. Tümleyici öbeğinden sonra bir *evre* daha taşınan adıl, asıl tümcedeki öncülüyle eşleşebilmektedir. Taşındığı alan açık bir alan olduğu için de uyum açısından asıl tümcede değerini bulur.

(9) [[Robert; [adıl; hıyne; yikeltene] mlansa]] [hayarrın huravoları hırarım].

Robert kendisi-3. TK İYE+Ø-Adıl N-BED alay et-ÖGZ.- ADL-Adıl-N-BED inlan-UL kızarak cevapla-GGZ-3. TK-Ø kadın.

“Robert’in kendisiyle alay ettiğini anlayıp kızarak cevap verdi kadın.”

Öncül, bir öbek olduğunda gönderge öbeğin üyelerine ayrı ayrı bağlanmamaktadır. Aşağıdaki (10) numaralı tümce bağlı bir tümcedir. Bağlamanın gerçekleştiği ikinci tümce de birleşik bir tümcedir. Bu tümce bir tümleyici öbeğidir. Fakat (7)’de {-sA}’lı yapılarda bahsettiğimiz üzere alan yazında eklenti tümcesi denilen bu tümceler bağlama için kapalı alan oluşturamamaktadırlar. Bu örnekte de gönderge olan hıy adılı [Kuşlavış şnnisem] öbeğinin öncülüdür. Burada bağlama sadece Kuşlavış yer adıyla gerçekleştirilmemiştir. Öbek, göndergenin öncülünü temsil etmektedir. Fakat burada yerel bir bağlama alanı bulunmamaktadır ve tümcede uzak-ara dönüşlü özellikleri görülmektedir. Taşınan öbek [Kuşlavış; şnnisem]’in izi döngüsellik kuralıyla bir sınırlandırma budağı taşınabilmektedir.

(10) [Maltanah [Kuşlavış; şnnisem] kilse şitnı]] te [hıysem; yışınsa ilnı]

Önce-KE Kuşlavış insan-İKZK.-3. ÇKİK ŞE. gel-UL yetiş-ÖGZ-3. TKLK ŞE-Ø de-BAĞ kendi-ÇOK toplan-UL al-GGZ-3. TK Ø

tavralıha «Kuşlavış şırı» tese] şirtarnı.]]

çevre-BED Kuşlavış yer-3.TK İYE diye yazdır-ÖGZ-3.TK-Ø

“Önce Kuşlavışlılar gelmiş ve kendileri toplandığı bu çevreyi Kuşlavış yeri diye yazdırmış.”

6. Dönüşlülük Adılının Tekrarlı Kullanımı

Dönüşlülük adılının bu ikili, tekrarlı kullanımlarında bağlama alanı içinde bulunan yöneten, ayrı ayrı her iki dönüşlülük adılını da yönetmektedir. İlkine içsel üye (tümleç), ikincisine dışsal üye (özne) özelliği verebilmektedir. Örneğin; (11)’de işıl- (çök-) işini yapan bir kılıcı (agent, hıy) ve bu “çökme” işinin gerçekleşeceği bir hedef/yer (hıyne) bulunmaktadır. Eylem, ayrı ayrı tematik rol verebildiği için de Çuvaşçadaki bu kullanım Türkiye Türkçesindeki gibi salt bir öbek özelliği (Kornfilt, 2001:217) göstermez. Fakat (13), (14) ve (15)’te öbeğin ilk unsuru durum çekim biçim birimini alarak bir öbek olarak görev yapmaktadır. Aşağıdaki tümcelerde kapalı alanlarda bu ikili kullanım bağlamanın A şartına uymaktadır. Fakat (15)’te Savanter özel adı, ikinci kapalı alandaki dönüşlülük adılları ile bağlanmaktadır. Tümcedeki adıl uzak-ara dönüşlü gönderge olarak öncülüyle eşleşebilmektedir.

(11) [Kunta şır; hıyne; hıy; işılse tırat].

Burada yer kendi-3. TK İYE+Ø-Adıl N-BED kendi çök-UL dur-ŞGZ-3. TK-Ø

“Burada yer kendisine kendi/kendi kendisine çöküyor.”

(12)– [Epř mřn... epř... [– hřyne hřyi hřtřleme přhrř Nina]].

Ben ne... ben... –kendi-3. TK İYE+Ø-Adıl N-BYD kendi koru-AE-YD+ Ø bak-GGZ-3.TK-Ø Nina.

“Ben ne...ben..–kendisini kendi korumaya baktı Nina.”

(13) [Epřku řurta pařanax komissi alline parasřřn,] [– hřyne hřyi

Ben bu ev-BED bugün-KB komisyon el-İKZ-3. TK İYE+Ø-Adıl N-YD ver-OR-SD, kendi-3. TK İYE+Ø-Adıl N-BYD kendi

řütpe turre křarma přhrř Valya:.]

düşünerek doğruyu çıkar-AE-YD+Ø bak- GGZ-3.TK-Ø Valya.

“Ben bu eve řu an bugün komisyon eline vermek için, –kendi kendisine doğruyu bulmaya baktı Valya.”

(14) [Přertřm třřmana,] – [terř Muřar, hřyne hřyi matturrřn, pattřrrřn

Bitir- GGZ-3.TK-LK řE-Ø düşman-BYD, de- GGZ-3.TK-Ø Muřar kendi-3. TK İYE+Ø-Adıl N-YD kendi güzelce yişitçe

tuysa.].

hisset-Ulaç.

“ – Bitirdim/Öldürdüm düşmanı, –dedi Muřar kendi kendisini güçlü bir şekilde yişitçe hissederek.”

(15) [Stariki mřřřn apla kalanine Savanter; layřř řlançřř] řřpah ta [hřyne; hřyi

Starik ne-SD böyle konuş-OR-ADL-Adıl-N-BED Savanter iyi anla-GGZ-3.TK-LK řE-Ø yine de kendi-3. TK+Ø-Adıl N-BYD kendi

řřlřřran řřlas tenř mřkřrtatsa ilçřř]].

günah-AD kurtul-OR te-OR-ABD homurdan-UL al-GGZ-3.TK-Ø

“Yaşlının neden böyle konuştuğunu Savanter iyi anladı, yine de kendi kendine gşnahtan kurtarayım der gibi homurdandı.”

7. Sonuç

Bu yazıda 3. teklik şahıs dönüşlölük adılının dizimdeki bağlanma özellikleri, Bağlama Kuramı’ndan faydalanılarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Kuramsal çerçeve oluşturulurken Yönetme ve Bağlama Kuramı ve Yetinmecî Program’ın ilke ve birleşim özelliklerinden art zamanlı olarak faydalanılmıştır. Bu bağlanma ilişkisinde adılar görevli sözcük özelliği gösterdiklerinden birer kapalı küme sözcük türü olarak sayılmış, yarı-sözlüksel bir sözcük türü olarak ele alınmıştır. Bu yarı-sözlüksel,

yorumlanma gereksinimi olan bu tür, Bağlama Kuramı'nda anlamlı, yorumlanabilir bir duruma gelebilmek için eşdizinlenmektedir ya da eşleşmektedir. Bu eşlemenin gerçekleşebilmesi için de öncül ve göndergenin aynı sınırlar içerisinde yer alabilmesi gerekmektedir. Bu sınırlı alanları temsil etmek üzere kapalı alan, açık alan, evre gibi sınırlar ölçüt olarak kullanılmıştır. Yazıda, Çuvaş Türkçesinde adıl ve eylemcil uyumu gösteren, bitimli tümce ve öbekler birer kapalı alan olarak varsayılmıştır-belirleyici öbekleri/uyum öbekleri, ilgeç öbekleri/ad öbekleri, tümleyici öbekleri. -Adıl ve eylemcil uyum göstermeyen öbekler de açık alan olarak varsayılmıştır. Fakat burada uyumlu öbeklerin bazılarının kapalı bir alan oluşturmadığını da söylemek gerekir. Olay yapısı (yüklem ve üyeleri) bu uyumlu alanda birincil şarttır. İlgeç öbeklerinde A^{İlgeç Durumu} +İlgeç^{İyelik biçimbirimi} yapısındaki uyumlu öbeklerin dışındaki ilgeç öbekleri birer açık alandır. Dönüşlülük adılı ve iyelik biçimbirimi eklenmiş addan oluşan uyum biçimbirimleri taşıyan öbekler de birer açık alandır. Ayrıca eklenti tümceleri (ulaç öbeği, ortaç öbeğinin niteleyici olduğu öbekler), {-mA}'lı tümceler de uyum biçimbirimlerini taşımadıkları için birer açık alandır. Sonuçta Çuvaş Türkçesinde olay yapısının olup olmamasına ve uyum özelliği gösterip göstermemesine göre bitimli alanlar içinde kapalı ve açık alanlar belirlenebilmektedir.

Genel hatlarıyla bağlayan ve bağlanan aynı sınırlar içinde bulunduğu gönderge işlevini, iki sınırı olan birleşik tümcelerde uzak-ara dönüşlü gönderge işlevini yerine getirmektedir. Bununla birlikte tümceler üstü birliklerde de söylem işlevinde bulunur. Çuvaşçada 3. teklik dönüşlülük adılı *hîy* "kendi, kendisi" adılının dağılımsal özelliği Çuvaşça tümce yapısı göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

1. Çuvaşçada *hîy* dönüşlülük adılının, yalın dönüşlü ve çekimli dönüşlü kullanımlarının sözdizimsel dağılımları ve işlevleri açısından birbirinden farklı olduğu görülmüştür.
2. *Hîy* adılı tümcede özne, nesne, tümleç, eklenti gibi farklı üye ve seçimlik unsur yerlerinde bulunur. Çuvaş Türkçesinde ise adıl, ad öbeklerinin içyapısında belirleyici, niteleyici ve tümleyici gibi sözdizimsel yerlerde bulunmaktadır.
3. Yalın dönüşlülerin dizimde buldukları kapalı alanlarda öncülüne bağlandığı ve bağlamanın A şartını sağladığı görüldüğü gibi bazı kapalı alanların da B şartına uyduğu gözlemlenmiştir. Bu haliyle dönüşlülük adılının ikili bir kullanımı olduğu anlaşılmaktadır. İncelenen Çuvaşça örneklerde, yalın dönüşlü adılların ilgeç öbeklerinde/ad öbeklerinde A şartına uymadığı görülür (8). Bir diğer açık alan {-sa} ulaç ekiyle kurulan öbek, uyum özellikleri taşımasından dolayı yerel açık bir bağlama alanı oluşturmaktadır. Bununla birlikte [*hîy; um ĩçel*] yapısındaki ad öbeği uyum biçim birimi [+İ]'yi taşısa da bir uyum öbeği oluşturamamaktadır. Bu ad öbeğinin içyapısında dönüşlülük adılının niteleme ilişkisi kurduğu görülmektedir.
5. Yalın dönüşlü biçimlerinin bulunduğu {-mA}'lı tümcelerde (5), ADIL, değerini uyum özelliklerini taşımayan {-mA}'lı yüklemde bulamaz. ADIL, değerini uyum özellikleri taşıyan kapalı alanda bulur. Bu yantümceler açık alanlar olduğu için burada bir adilsil davranışından söz edilemez. Burada dönüşlülük adılı A şartına uyar ve uyum sınırları içerisinde denetlenebilir.
6. Yalın dönüşlülerin, tümleyici öbeklerinde ve tümce sınırları dışında bağlanma özellikleri açısından farklı davrandıkları görülmektedir.(6)(6.1) İçinde bulunduğu kapalı alanda bağlanamamakta tümce sınırları dışında söylem işlevli bir gönderge olarak öncül ile bağlanmaktadır.

7. İlgeç Öbekleri birer açık alandır (7.1). Bu kullanımlarında dönüşlülük adlı A şartına uyar.

8. Dönüşlülük adının tekrarlı kullanımında, dönüşlünün yerel bir bağlanma alanında öncülleriyle bağlandığı görülmektedir. Bu dönüşlülüler bağlamanın A şartına uymaktadır: (11), (12), (13),(14). (15)'te ise yerel bir bağlanma alanı dışında uzak-ara dönüşlü özelliği gösterirler.

Kısaltmalar

-Ø : Fonolojik olarak sesletilmemiş eylem çekim biçimbirimi

+Ø : Fonolojik olarak sesletilmemiş ad çekim biçimbirimi

1.ÇL : Birinci Çokluk Şahıs

1.TK : Birinci Teklik Şahıs

2.ÇL : İkinci Çokluk Şahıs

2.TK : İkinci Teklik Şahıs

3.ÇL : Üçüncü Çokluk Şahıs

3.TK : Üçüncü Teklik Şahıs

ABD : Araç Birliktelik Durumu

AD : Ayrılma Durumu

AE : Ad Eylem

Adıl N : Adıl N'si

ADL : Sözdizimsel Adlaştırıcı

AÖ : Ad Öbeği

BAĞ : Bağlaç

BED: : Biçimbirimin Belirtme İşlevi

BUL : Bulunma Durumu

ÇOK: : Çokluk biçimbirimi

ÇÖ : Çekim Öbeği

EK : Emir Kipi

GGZ : Görülen Geçmiş Zaman

GZ	: Gelecek Zaman
İ	: İstek
İÖ	: İlgeç Öbeği
İD	: İlgi Durumu
İKZ	: İkiz Ünsüz
İÖ	: İlgeç Öbeği
İYE	: İyelik
KB	: Kuvvetlendirme Biçimbirimi
OR	: Ortaç
ÖGZ	: Öğrenilen Geçmiş Zaman
ÖGZRO	: Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayetinin Olumsuzluğu
SD	: Sebep Durumu
ŞGZ	: Şimdiki Geniş Zaman
Ş	: Şart
OLUM	: Olumsuzluk
TİB	: Tam İşlevsel Bileşik
TümÖ	: Tümleyici Öbeği
YD	: Biçimbirimin Yönelme İşlevi
YK	: Yeterlilik Kategorisi

Kaynakça

- Andreyev, N. A. (1956). *Mestoimeniye, Materialı po grammatike sovremennogo çuvaşskogo yazıka I (Morfoloziya)*, Çuvaşskoye, Çeboksarı: Gosudarstvennoe izdatel'stvo, s.124-151.
- Antonenko, A. (2012). *Feature-Based Binding And Phase Theory*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, New York: Stony Brook University.
- Aşmarin, N.İ. (1994-2000). *Slovar' çuvaşskogo yazıka – Çıvaş Sımah İsem Kñeki*. Çeboksarı: Russika.
- Aygen, G. (2002). *Finiteness, Case And Clausal Architecture*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cambridge: Harvard University.

Aygen, G. (2006). *Finiteness And The Relation Between Agreement And Nominative Case- Agreement Systems*, US: John Benjamins Publishing.

Bayram, B. (2007). *Çuvaş Türkçesi- Türkiye Türkçesi Sözlük*, Konya: Tablet Yayınları.

Brame, M. K. (1977). Alternatives To The Tensed S And Specified Subject Condition, *Linguistic And Philosophy*, C 1, S: 3, s. 381-411.

Carnie, A. (2006). *Syntax -A Generative Introduction*, UK: Blacwell Publishing.

Chomsky, N. (2001). *Derivation By Phase*, Cambridge: Mit Press, s.1-52.

Chomsky, N. (1982). *Lecturec Lectures On Government And Binding: The Pisa Lectures*, USA/Holland: Foris Publication.

Chomsky, N. (1993). *Lectures On Government And Binding: The Pisa Lectures*. Berlin: Volter De Gruyter And Co. D.

Chomsky, N. (2004). "On Nature And Language", UK: Cambridge University Press.

Cook, V., Newson, M. (1997). *Chomsky's Universal Grammar*, USA: Blackwell Publishers.

Durmuş, O. (2009). *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.

Elker, S. V. (1994). *Hurapa şurç: tñl'vññtra şrnisem*, Şupaşkar: Çıvaş kineke izdatel'stvi.

<https://chuvash.org/lib/keneke/46.html>

Epstein, S. Vd. (2006). The Derivation Of Syntactic Relations, *Syntax: Critical Concepts In Linguistics*. UK: Routledge.

Erdem, M. (2009). Zamirler Anlamli Kelimeler Midir, Yoksa Gorevli Kelimeler Mi?, *Türk Dili*, Sayı: 641, s.444-449.

Ersoy, F. (2010). *Çuvaş Türkçesi Grameri*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Ersoy, F. (2016). Çuvaş Türkçesinde Yeterlilik Kategorisi, *Dil Araştırmaları*, Sayı:18, s. 85-102.

Everaert, M.B.H (2003). Reflexives In Discourse, *Germania et Alia. A Linguistic Webschrift for Hans den Beste*.

Fedotov M.P. (1996). *Çuvaşskiy yazık*, Çeboksarı: İzdatel'stvo çuvaşskogo universiteta.

Haegeman, L. (1994). *Introduction To Government And Binding Theory*, UK: Blackwell Publishing.

İvan V. (2002) . *Itla ta Vırttın ta Yuratu*, Şupaşkar: Çıvaş kineke izdatel'stvi.

Kerimoğlu, C. (2017). Zarf Kategorisi, *Prof. Dr. Talat Tekin Hatıra Kitabı I*, İstanbul: Çantay 2017.

- Kiparsky, P. (2002). *Disjoint Reference And The Typology Of Pronouns*, Berlin: Akademie Verlag.
- Kornfilt, J. (1984). *Case Marking, Agreement, And Empty Categories In Turkish*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cambridge: Harvard University.
- Kornfilt, J. (1997). On The Syntax And Morphology Of Relative Clauses In Turkish. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, s. 24-51.
- Kornfilt, J. (2001). Local And Long Distance Reflexives In Turkish, *Long Distance Reflexives*, C. 33, San Diego: Academic Press, s. 197-226.
- Kuşma T. (1951). *Yımrallı Yal*, Şupaşkar: Çıvaşgosizdat.
- <https://Chuvash.Org/Lib/Keneke/70.Html>
- Levitskaya, L. S. (1978). *Istoričeskaja morfologija čuvaşskogo yazıka*, Moskva: akademiya nauk ssr institut yazıkoznaniya.
- Luutonen, J. (2011). *Chuvash Syntactic Nominalizers*, Turcologica 88, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag 133.
- Mışkina A.F. (2004). *Atte pili: povsessempe kalavsem*, Şupaşkar: Çıvaş kineke izdatel'stvi.
- Noonan, M. (2007). *Language Typology And Syntactic Description*, Clause Structure, C. I, UK: Cambridge University Press.
- Palaz, B. (2009). *On The Nature Of Anaphoric Expressions Kendi/Kendisi And The Clause Structure Of Turkish*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Reinhart, T., Reuland, E. (1993). Reflexivity, *Linguistic Inquiry*, C. 24, S: 4, s. 657-720.
- Sergeyev L.P., V.İ. Kotleyev (1988). *Çıvaş Çilhi (Puşlamış Şkul Uçitelisene Hatirleken Fakultet Studençisem Valli 2121-Miş Noli Spetsia'nost')*, Şupaşkar: Çıvaş kineke izdatel'stvi.
- Skborcov, M. İ (1985). *Çuvaşskogo- Russkiy Slovar*, Ekonomki pri sovyete ministrov çu. assr.
- Stroik, T. S. (2009). *Locality In Minimalist Syntax*, London: The MIT Press.
- Trubina M.D. (1989). *Hillehi kaşsençe*, Şupaşkar: Çıvaş kineke izdatel'stvi.
- <https://Chuvash.Org/Lib/Haylav/4853.Html>
- Uzun, N. E. (2000). *Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi Ve Türkçe*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Williams, E. (1995). "Thematic Structure In Syntax", UK: The MIT Press.
- Yılmaz, E. (2002). *Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji*, Ankara: Grafiker Yayıncılık.

Yılmaz, E. (2015). Çuvaşçanın Yeri Hakkında, *Altay Dilleri Araştırmaları*, s.188-196. (Poppe N. (1974). Zur Stellung des Tschuwaschischen, *Central Asiatic Journal* C.18, S:2 135-147).

Yuhma, M.H. (1998). *Kıvok şınren*. Şupaşkar: «Vuçah» Biblioteki.

<https://Ru.Chuvash.Org/Lib/Keneke/59.Html>

Zwart, J-W. (1998). The Minimalist Program, *Journal Of Linguistics* C. 34, S: 1, s. 213-226.